

До спеціалізованої вченої ради
Д 08.727.02 Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26

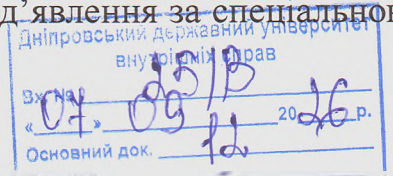
ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Волкової Юлії Михайлівни «Теоретичні та праксеологічні засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Відгук підготовлено на підставі опрацювання рукопису дисертаційного дослідження Волкової Ю. М. «Теоретичні та праксеологічні засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості», автореферату дисертації та наукових праць здобувачки, опублікованих за темою наукової праці.

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. У реаліях воєнного сьогодення особливої актуальності та значимості набувають проблеми застосування поліграфологічних технологій, зокрема, визначення напрямків та шляхів удосконалення і перспектив запровадження застосування поліграфа як ефективного методу збирання, дослідження, оцінки та використання криміналістично-значущої інформації, як у кримінальному судочинстві, так і в інших видах юридичної практики. В умовах війни поліграф став одним із ключових інструментів перевірки благонадійності військовослужбовців, працівників сектору безпеки і оборони, органів державної влади, військових адміністрацій, гуманітарних місій, а також у сфері розподілу матеріальних ресурсів і донорських коштів.

Поліграф є сучасним досягненням світового науково-технічного прогресу та являє собою комплексну багатоканальну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною

схемою певних психологічних стимулів. На сьогодні, збільшення кількості поліграфологічних перевірок, насамперед під час кримінальних розслідувань, є свідченням їхньої ефективності.

Втім, формування законодавства України у сфері використання поліграфологічних технологій супроводжується низкою проблем, зокрема безсистемністю, фрагментарністю, а також превалюванням підзаконних нормативно-правових актів над законами, що є предметом наукового дослідження та критики у наукових публікаціях. Зважаючи на це, поліграф як технічний засіб фіксації психофізіологічних реакцій людини вже тривалий час перебуває в центрі правових, наукових та суспільних дискусій. Його використання охоплює різні сфери – від кадрового добору до кримінального провадження. Водночас нормативна база, що регулює застосування поліграфа в Україні, залишається фрагментарною та неоднорідною.

На сьогодні, на думку більшості вчених-криміналістів і процесуалістів, неврегульованими залишається низка питань запровадження поліграфологічних технологій, зокрема: 1) відсутність уніфікованої процедури проведення експертизи осіб із застосуванням поліграфа як єдиної, стандартизованої системи підготовки спеціалістів (експертів) та оцінювання їхньої кваліфікації; 2) складність розуміння специфіки висновку, підготовленого спеціалістом-поліграфологом, що позбавляє слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд реальної можливості визначити сутність проведеного психофізіологічного дослідження; 3) побоювання з боку окремих посадовців, що результати тестування можуть бути оцінені слідчими, прокурорами, суддями як ключові докази у відкритому кримінальному провадженні; 4) запобігання реальній небезпеці зловживань – від професійного недбальства до прямого пособництва злочинцям, які намагаються «перевчити» себе або інших для обходу поліграфа; 5) правовий механізм санкцій за професійну недоброчесність спеціаліста-поліграфолога; 6) використання штучного інтелекту під час використання поліграфологічних технологій та ін.

З впевненістю можна констатувати, що в умовах сьогодення існує нагальна потреба у застосуванні комплексного підходу до комплексного

дослідження теоретико-прикладних засад застосування поліграфологічних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень. Виходячи з цього, наукова розробка Ю. М. Волкової є достатньо актуальною та вчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179), Стратегії розвитку Національної поліції України на 2026–2030 роки (Наказ МВС України від 21.10.2025 № 733), Комплексному стратегічному плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 рр. (Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 рр. (наказ МВС України від 21.05.2024 № 326), Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України (наказ МВС України від 26.09.2024 № 651).

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

Мета дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з розробки теоретико-прикладних засад застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості.

Комплексність мети та її багатоплановість обумовили необхідність вирішення таких *задач*:

– розкрити генезу розвитку наукових уявлень про можливості проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень;

– схарактеризувати технічні й функціональні складові поліграфа та сучасні напрями його практичного застосування;

- узагальнити міжнародний досвід застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень;

- проаналізувати стан нормативно-правового регулювання застосування поліграфа під час виявлення ознак кримінальних правопорушень та сформулювати пропозиції щодо його удосконалення;

- визначити загальні умови та етапи проведення психофізіологічних опитувань із застосуванням поліграфа;

- з'ясувати види та специфіку проведення спеціальних бесід, передбачених методикою виявлення прихованої інформації;

- розробити алгоритми побудови поліграфологічних тестів та схарактеризувати правила їх застосування;

- розкрити сутність та зміст методики виявлення прихованої інформації під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості.

Об'єкт і предмет дисертаційного дослідження визначено здобувачкою правильно. *Об'єктом дослідження* є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості. *Предмет дослідження* – теоретичні та праксеологічні засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості.

Методи дослідження. У дисертації здобувачкою використано комплекс спеціальних та загальнонаукових методів, обраних із урахуванням особливостей об'єкта і предмета дослідження, зокрема (порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-структурний, формально-юридичний, історико-правовий, функціональний, соціологічний, статистичний).

Структура та зміст роботи. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які об'єднали вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі авторкою визначено актуальність обраної теми наукового дослідження, сформульовано мету роботи, що знайшла свою конкретизацію у відповідних завданнях, визначено новизну отриманих результатів, обґрунтоване їх наукове і практичне значення для розвитку наук кримінально-правового циклу, зокрема, криміналістики та вдосконалення правозастосовної практики, освітнього процесу. Визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наведено дані про апробацію результатів дослідження, наукові публікації здобувачки.

Перший розділ дисертації «Теоретико-правові засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості» складається з чотирьох підрозділів, формує теоретико-правове підґрунтя роботи. Даний розділ присвячено дослідженню генези уявлень про можливості застосування поліграфа у кримінальному провадженні, загальній характеристиці поліграфа і напрямів його використання, міжнародному досвіду та правовому регулюванню застосування поліграфологічних технологій.

Здійснено аналіз наукових праць, які стосуються як загальних положень, так і окремих аспектів використання тестування, та здійснюються на різних рівнях і фахівцями з різних галузей знань, зокрема: юридичної психології (В. І. Барко, О. В. Вагіна, І. В. Клименко), державної безпеки і охорони громадського порядку (Ю. С. Дмитренко, С. С. Шевченко), теорії кримінального процесу та криміналістики (С. А. Градун, Т. А. Лешкович, О. І. Мотлях, О. В. Повстяний). Наголошено на дискусійних питаннях щодо нормативно-правового регулювання запровадження поліграфологічних технологій у правоохоронну практику. Схарактеризовано основні напрями наукових пошуків проблемних питань запровадження психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа.

Наведено класифікацію поліграфів за такими підставами: елементною базою (аналогові і цифрові), способом фіксації даних (аналогові, цифрові, ручні), характером вирішуваних завдань (переносні, стаціонарні, персонально-комп'ютерні з датчиками знімання інформації), складністю комплектації (базові,

розширені, комбіновані), способом автоматизації (автоматичні, неавтоматичні), способом збору та передачі інформації від опитуваного (контактні, безконтактні, комбіновані). Доведено, що використання ефективних практик США та країн ЄС у застосуванні поліграфу, які формуються на валідних методиках, міжнародних стандартах дотримання прав людини, дозволяє визначати напрями вдосконалення законодавства України щодо повноцінного запровадження поліграфологічних технологій у правозастосовну практику.

Позитивним є те, що значну увагу приділено питанням стандартизації методик і спеціальних процедур, які застосовуються під час проведення психофізіологічних досліджень. Здійснено спробу аналізу відповідності даних, які отримані під час дослідження, таким важливим властивостям доказів як належність, допустимість, достовірність та достатність.

Другий розділ дисертації «Організаційні засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості» містить два підрозділи, у яких висвітлено загальні умови і етапи проведення психофізіологічних досліджень та особливості проведення спеціальних бесід, передбачених МВПП.

Авторкою схарактеризовано правові, організаційні, психологічні й технічні умови, що гарантують об'єктивність та достовірність отриманих результатів тестування. Зосереджено увагу на ключових правових й організаційних принципах застосування поліграфа: добровільність, гласність, конфіденційність та недоторканність особистого життя. Ґрунтовно розкрито етапи проведення психофізіологічних досліджень – підготовчий, тестовий та заключний.

Розкрито організаційно-тактичне забезпечення проведення спеціальних бесід, передбачених методикою виявлення прихованої інформації (передтестова, посередтестова, післятестова). Виокремлено тактичні помилки, яких припускаються спеціалісти-поліграфологи під час передтестових бесід. Доведено, що поверхневе та некомпетентне проведення спеціальних бесід може призвести до зниження валідності отриманих результатів.

Третій розділ дисертації «Тактичні особливості застосування поліграфа під час виявлення ознак кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості» містить два підрозділи, у яких розкрито алгоритми складання поліграфологічних тестів, а також правила та особливості їх застосування.

Авторкою розроблено алгоритми класичного опитувальника, який повинен складатися з п'яти основних блоків: стимульний, діагностичний, основний, блок тестів для з'ясування джерел отримання опитуваним інформації про злочинну подію і блок тестів, що пред'являється опитуваним, які відповідно до результатів тестування з високим ступенем вірогідності володіють інформацією причетного до протиправних дій. Уточнено показники валідності та надійності поліграфологічних опитувальників.

Значну увагу приділено особливостям застосування поліграфа під час розслідування умисних убивств та катування. Розроблено тести на встановлення невідомого рішення, тести на знання невідомого рішення та тести на знання відомого рішення. Звернено увагу на рівень точності й надійності результатів обстежень на поліграфі. Розглянуто особливості поліграфологічних тестувань під час розслідування згвалтувань, сексуального насильства, розбещення неповнолітніх й інших дій сексуального характеру, які належать до категорії латентних та найбільш складних категорій як у процесуальному, так і психологічному аспектах. Такі дії супроводжуються складною психологічною ситуацією, конфліктністю й суперечливістю показань сторін, відсутністю свідків, а доказова база має «обмежений» характер і значною мірою ґрунтується на показаннях потерпілих, підозрюваних та непрямих доказах.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням теоретико-прикладних засад застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості, в якому сформульовано і обґрунтовано низку наукових положень, висновків та практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, що вирізняються

науковою новизною та мають важливе теоретичне і практичне значення, зокрема *вперше*:

1) сформовано нову концепційно-сутнісну модель методики виявлення прихованої інформації з метою виявлення та розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості (умисних убивств, заподіяння тілесних ушкоджень, катувань, побойів і мордувань, домашнього насильства, зґвалтувань, сексуального насильства, розбещення неповнолітніх);

2) аргументовано наукові положення і практичні рекомендації щодо імплементації до законодавства України сучасних методів виявлення прихованої інформації з використанням поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану;

3) запропоновано внести зміни до Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженої наказом МВС України від 13.11.2017 № 920;

4) розроблено поліграфологічні опитувальники за МВПП, що призначені для виявлення ознак кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості (умисних убивств, заподіяння тілесних ушкоджень, катувань, сексуального насильства), а також діагностики схильності до обману. Схарактеризовано правила їх застосування.

Окрім того, слід зазначити, що у дисертації авторкою *удосконалено* положення щодо: 1) типових технічних та функціональних складових сучасного поліграфа, який виступає реєстратором змін психофізіологічних реакцій тестованої особи у відповідь на пред'явлення спеціалістом-поліграфологом за спеціальною схемою певних психологічних стимулів; 2) організаційно-тактичного забезпечення проведення спеціальних бесід, передбачених МВПП; 3) процесуальних і непроцесуальних форм застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень, які реалізуються в рамках оперативно-розшукової діяльності, проведення окремих слідчих (розшукових) дій та судових експертиз; 4) обґрунтування допустимості застосування психофізіологічних досліджень під час розслідування кримінальних

правопорушень як науково-технічного засобу та способу допустимого психологічного впливу на учасника кримінального процесу (підозрюваного, потерпілого, свідка).

Окремо слід виокремити положення, які *дістали подальшого розвитку*:

– уявлення про генезу становлення сфери використання поліграфічних технологій, на підставі чого визначено вплив низки чинників на процес імплементації до законодавства України ефективних міжнародних практик;

– доктринальне бачення переліку типових завдань, для вирішення яких необхідне застосування поліграфа у кримінальному провадженні;

– сучасні напрями практичного застосування психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа під час виявлення, документування та розслідування кримінальних правопорушень в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати дослідження Ю. М. Волкової повною мірою відображено в публікаціях, оприлюднених у фахових наукових виданнях України, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України.

Загалом, основні положення та результати дисертації відображено у 19 наукових публікаціях, з яких 4 статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 – у зарубіжному юридичному виданні (Республіка Польща), 13 – у тезах наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумі, 1 – навчальний посібник.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Наука, освіта та технології: світові тенденції та регіональний аспект» (м. Рівне, 2025 р.), «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 2025 р.), «Modern science and innovation: trends, challenges, and breakthroughs: collection of scientific papers «SCIENTIA» (New York, 2025), «Ways of Science Development in Modern Crisis Conditions» (Dnipro, 2025), «Synergy of

Knowledge: Innovations at the Intersection of Disciplines» (Dnipro, 2025), «Забезпечення основоположних прав і свобод людини, дотримання стану дисципліни та законності в діяльності поліції в умовах воєнного стану» (м. Кропивницький, 2025 р.), «Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Summer Debates» (Dnipro, 2025), «Актуальні питання використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови країни» (м. Дніпро, 2025 р.), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2025 р.), «Тенденції, новації та перспективи юридичної науки України в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2026 р.), «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 2026 р.), «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (м. Дніпро, 2026 р.), «Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Київ, 2026 р.).

Відсутність порушення академічної доброчесності. За результатами аналізу дисертації Ю. М. Волкової порушень вимог академічної доброчесності не встановлено, під час використання в роботі наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здобувачкою здійснено посилання на їх публікації.

Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента щодо здобувачки, його наукового керівника й інших членів спеціалізованої вченої ради немає.

Позитивно та високо оцінюючи проведене дисертанткою дослідження, необхідно звернути увагу на **наявність окремих положень, що можуть бути предметом для дискусії під час публічного захисту дисертації**, серед яких:

1. Так, здобувачкою детально розроблено структуру стимульного блоку опитувальника з конкретними тестами («Як Вас звати?», тест правдивого «так» та ін.). Дискусійним є питання практичної інтерпретації: якими критеріями має керуватися спеціаліст, якщо реакція опитуваного на тест «Чи готувалися Ви до протидії перевірці на поліграфі?» виявляється неоднозначною і не дозволяє чітко визначити наявність спроб протидії?

2. У дисертації обґрунтовано структуру тестів на знання невідомого рішення для кримінальних проваджень про сексуальне насильство, зокрема принцип, за яким усі стимули після нейтрального питання розглядаються як потенційно значущі. Практичний інтерес становить питання про те, за якими критеріями спеціаліст-поліграфолог добирає конкретні стимули (прізвища, об'єкти, деталі одягу) для такого тесту в умовах обмеженої доказової інформації, характерної для латентних кримінальних правопорушень цієї категорії.

3. Здобувачкою переконливо схарактеризовано трьохетапну структуру психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа – підготовчий, тестовий і заключний етапи. Розвиваючи цей підхід, доцільно було б почути позицію здобувачки щодо практичних критеріїв, якими спеціаліст-поліграфолог керується при вирішенні питання про необов'язковість продовження тестування – наприклад, коли на тестовому етапі виявляється психофізіологічна непридатність особи до подальшого обстеження.

4. У роботі розроблено детальну диференціацію тестів на знання відомого й невідомого рішення та тестів перевірки версій. Дискусійним видається питання про послідовність застосування цих видів тестів у межах однієї батареї: чи має спеціаліст-поліграфолог завжди дотримуватися визначеної в роботі послідовності блоків, чи допускається її зміна залежно від слідчої ситуації?

5. Позитивно оцінюючи запропоновані зміни до Інструкції про порядок використання поліграфів, зокрема щодо професійної незалежності спеціаліста, цікавим є практичне питання: як має вирішуватися ситуація методичного розходження, коли слідчий наполягає на певному переліку питань, а спеціаліст-поліграфолог, керуючись професійною незалежністю, вважає їх тактично недоцільними чи некоректно сформульованими?

Викладені зауваження мають дискусійний характер і суттєво не впливають на високу оцінку дисертації як актуального, якісного, послідовного завершеного наукового дослідження, у якому вирішено окрему наукову проблему.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Узагальнюючи викладене, можемо зауважити, що дисертація «Теоретичні та праксеологічні засади застосування поліграфа під час

розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, що виконана здобувачкою особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених нею досліджень, що мають важливе значення для розвитку теорії кримінального процесу, науки криміналістики та судової експертології.

Висновок. Дисертаційне дослідження «Теоретичні та праксеологічні засади застосування поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, статевої свободи та статевої недоторканості», що подане на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, є завершеною науковою працею, яка цілком відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його авторка, Волкова Юлія Михайлівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Офіційний опонент:

**Завідувач кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології
навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор**

Михайло ЩЕРБАКОВСЬКИЙ